

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ НОВИХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

Л. Сергеева

Аналіз реального стану наук про освіту, педагогічних і психологічних наук свідчить про необхідність розвитку їх організаційного, кадрового, фінансового та ресурсного забезпечення відповідно до суспільних запитів і викликів сьогодення, а також приведення у відповідність із європейськими і світовими тенденціями розбудови освітніх і дослідницьких просторів. Слід підвищити роль наук про освіту, педагогіку і психологію у процесі формування цивілізації нового типу – суспільства знань в умовах домінування дослідницько-інноваційного характеру прогресу.

У державній політиці пріоритетними мають бути орієнтири щодо людиноцентризму, забезпечення якості, доступності, конкурентоспроможності та ефективності, інтеграції в європейські та світові простори освіти і досліджень, періодичного національного і міжнародного моніторингу, комплексного аналізу стану і перспектив розвитку освіти, стабільного необхідного і достатнього забезпечення фінансовими й інтелектуальними ресурсами.

Ефективність діяльності сучасного фахівця в ринкових умовах значною мірою залежить від сформованості його особистісних характеристик, інакше кажучи, від його конкурентоспроможності. Важливою є ця проблема для науково-педагогічних кадрів (далі – НПК), які за своїм призначенням мають підготувати прийдешні покоління до професійної діяльності в ринкових умовах. При цьому НПК мусять бути зразком конкурентоздатної особистості, яку вони прагнуть виховати у кожного суб'єкта освітнього процесу.

Кроком до інтеграції України в європейський дослідницький простір є ухвалення Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.).

Нині в Україні здійснюється підготовка наукових і НПК вищої кваліфікації з 25 галузей наук за 600 науковими спеціальностями. У державі створено відповідну мережу спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій відповідно до нової номенклатури спеціальностей. У підвідомчих установах НАПН України наукові дослідження здійснювали 1066 осіб, що на 22,2% менше, ніж у попередньому році. У 17 спеціалізованих учених радах, що діють у 10 підвідомчих НАПН України наукових установах, за минулий рік захищено 206 дисертаційних робіт: 49 докторських і 157 кандидатських.

При цьому слід визнати, що в країні престиж «вченості» і вчених знижується. Це, однак, поєднується з прагненням значної кількості людей отримати наукові дипломи високого рангу, що, природно, призводить до їх девальвації. Наголосимо, що НПК належать до

основних соціально-професійних груп, перед якими суспільство поставило надзвичайно важливі завдання, а саме: збереження та примноження культурних надбань суспільства й цивілізації загалом; соціалізацію особистості на важливому етапі її формування, пов'язаному із професійною підготовкою.

Збільшення державного замовлення НАПН України на формування кадрового потенціалу дослідників, підготовку магістрів, докторів філософії і докторів наук, а також підвищення кваліфікації керівних працівників освіти в галузі освіти, педагогіки і психології є нагальною потребою сьогодення.

Зміст педагогічної та науково-педагогічної освіти має містити такі основні гармонізовані складові підготовки, як: технологічна (опанування ефективних способів навчання), психологічна (здатність до взаємодії з особистостями, які навчаються, всебічного розуміння їхніх індивідуальностей), культурологічна (осмислення стану і бачення тенденцій цивілізаційного розвитку як сучасного та майбутнього контексту існування людини) і предметна (досконале володіння предметом навчання). Особливо високої випереджувальної компетентності потребують педагоги дошкільної та початкової освіти, які мають справу з дітьми, яким доведеться жити і працювати у докорінно новій державі. При цьому доцільно зазначити, що серед розглянутих за останній рік тем частка кандидатських дисертаційних досліджень за шифром спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка є найменшою (0,8%), вона зменшилася на 0,4%, порівняно з попереднім роком.

Ефективними організаційними формами підготовки НПК є аспірантура і докторантура. В Україні у 2016 р. у 490 аспірантурах та 283 докторантурах готувалося відповідно 28,5 тис. аспірантів і 1,8 тис. докторантів, більшість із них (86% аспірантів і 81% докторантів) – у ВНЗ. Часто аспірантури і докторантури у секторі вищої освіти відкриваються у закладах, де відсутні наукові школи, організації, відповідні дослідницькі лабораторії і центри з необхідним обладнанням [1, с. 120].

Наприклад, у 2014 р. у 277 ВНЗ функціонувало 158 наукових організацій (науково-дослідних частин, секторів тощо), водночас 225 (234 у 2015 р.) аспірантур та 162 (177 у 2015 р.) докторантури.

Формується потреба у виробленні нових підходів до керівництва у сфері освіти, що вимагає використання нових засадничих принципів: демократії, гуманізації, плюралізму, варіативності, альтернативності, відкритості, національного характеру.

У класифікаторі наукових спеціальностей у 2006 р. з'явилася спеціальність 13.00.06 – теорія і методика управління освітою як галузь педагогічної науки, яка досліджує методологічне, теоретичне і прикладне забезпечення функціонування і розвитку всіх рівнів управління освітньою галуззю [2].

За час існування цієї спеціальності захищено 22 дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, які охоплюють коло актуальних проблем управління освітою, зокрема, розглядаються різні аспекти управління:

- загальноосвітнім навчальним закладом (4 праці – Л. Калініна, 2008; О. Боднар, 2013; В. Приходько, 2014; Г. Тимошко, 2015);
- професійно-технічним навчальним закладом (1 праця – Л. Сергєєва, 2013);
- вищою освітою (11 праць – О. Галус, 2009; С. Калашнікова, 2011; Т. Борова, 2012; А. Харківська, 2012; А. Прокопенко, 2012; І. Драч, 2013; Л. Петриченко, 2014; В. Гладкова, 2014; В. Степашко, 2014; О. Слюсаренко, 2015; Я. Малихіна, 2015);
- післядипломною освітою (2 праці – Н. Клокар, 2011; З. Рябова, 2013);
- освітою на рівні регіону та системи освіти України в цілому (3 праці – С. Ніколаєнко, 2009; О. Касьянова, 2012; О. Пастовенський, 2015);
- застосування методів кваліметрії в управлінні навчально-виховним процесом (1 праця – В. Камішин, 2014).

З аналізу видно, що основна увага науковців приділяється проблемам управління вищою освітою. І, незважаючи на те, що вищі навчальні заклади демонструють рух до ринкових моделей організації, управління та фінансування, останнім часом відсутні наукові дослідження щодо моделей підготовки НПП [6].

У вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації серед викладачів: 46% кандидатів і 9,3% докторів наук, 31% доцентів і 8,2% професорів. Однак кадрів вищої наукової та науково-педагогічної кваліфікації бракує. Крім того, переважна більшість НПП недостатньо володіють англійською мовою, що зменшує їхні можливості щодо фахового вдосконалення завдяки опрацюванню англомовних літературних праць та міжнародної академічної мобільності.

Розбіжність щодо забезпеченості регіонів така: кандидатами наук і доцентами – більш ніж у два рази, докторами наук – у чотири рази, професорами – у три рази. Щодо відомчої забезпеченості, то вона різнилась для докторів наук і професорів у кілька десятків разів. У вищій школі викладають 72% кандидатів і 78% докторів наук, які працюють в Україні. Аналіз показує, що у 2015/16 навчальному році на 100 студентів денної

форми навчання у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації в середньому припадало приблизно шість кандидатів наук і чотири доценти, два доктори наук та один професор.

Серед викладачів ВНЗ I–II рівнів акредитації 1118 (3,9%) кандидатів і 68 (0,2%) докторів наук, 292 (1,0%) доценти і 64 (0,2%) професори, що і за фактичним кадровим складом відмежовує ці заклади від, власне, вищої школи.

Традиційно найбільш кваліфікованими працівниками у системі освіти вважаються особи, які мають науковий ступінь доктора наук і наукове звання професора. Позбавлення права керівників ВНЗ і наукових установ проводити доплати за науковий ступінь, за наукове звання, за складність і напруженість роботи тощо суттєво знижує заробітну плату і фактично зрівнює оцінювання їхньої праці з працею осіб, які тільки розпочинають науково-педагогічну чи наукову діяльність, нівелює мотивацію до наукового пошуку і високоефективної наукової і науково-педагогічної роботи, не сприяє підвищенню якості вітчизняної освіти і науки.

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні просто-таки визнається, що одним із негативних наслідків несприятливої для освіти економічної мобільності молодих фахівців є поступове старіння педагогічних і науково-педагогічних кадрів навіть за наявності вакансій [1]. Серед перешкод професійного розвитку НПК слід назвати відсутність знань інноваційних освітніх технологій, іноземної мови, брак навичок, страх перед сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, наявність певних стереотипів.

Не сприяє прагненню до кар'єри педагогічних і науково-педагогічних кадрів, як уже зазначалося, рівень їх заробітної плати. Із 23 видів і підвидів економічної діяльності, за якими Державна служба статистики України наводить дані про середню заробітну плату, освіта посідає 17-те місце.

У 2014 р. рівень заробітної плати в освіті дорівнював 79% середньої в економіці (у 1990 р. – 72%) та 69% середньої в промисловості (у 1990 р. – 63%), що не відповідає вимогам Закону України «Про освіту». У 1965 р. востаннє середня заробітна плата в освіті перевищувала середню по народному господарству країни і відтоді мала тенденцію до систематичного відставання.

Відзначимо й такі тенденції, що дестабілізують, як знецінення персональних знань професорсько-викладацького складу ВНЗ, про що свідчить недостатнє фінансове і соціальне оцінювання їхньої праці, погіршення умов життя. Так, для прикладу, навантаження одного польського професора становить 220–250 на-

навчальних годин, а професора з Гарварду – 90 годин щорічно, за це йому платять у середньому 60 тисяч доларів на рік, не враховуючи коштів за дослідження і гонорари від праць. Така система оплати праці є ефективним стимулом для зарубіжних колег, щоб займатися науково-дослідною роботою.

Водночас в Україні при середньому навантаженні на одного професора 600–800 навчальних годин на рік разом із семінарами та іспитами потрібно викладати не менше 3–4 дисциплін на семестр, які забирають весь основний час. За такого навантаження не слід очікувати значних досягнень у науковій роботі викладача. Основними тенденціями світової професійної освіти XXI століття є її глобалізація, величезна конкуренція серед фахівців, технологічна й інформаційна революція, глобалізація інформаційного обміну, швидке старіння здобутих знань. Останнім часом у вітчизняній педагогічній науці спостерігається тенденція до зростання кількості наукових праць у пошуках різноманітних підходів, механізмів, аспектів конкурентоздатності у сфері освіти, зокрема випускників навчальних закладів на ринку праці, і як наслідок – створення конкурентних переваг навчального закладу, формування конкурентоздатної команди педагогічних та науково-педагогічних кадрів. І в цій соціальній сфері повинна «вироснути» особливо відповідальна еліта, здатна виконувати важливі державні та культурно-освітні завдання, адже сенс життя і діяльності педагога пов'язаний із самим існуванням держави, яка без молоді позбавлена майбутнього [3, с. 88].

Постійне вдосконалення системи підготовки НПК зумовлене зміною ролі людини у сучасному світі, баченням ідеалу освіченості людини та висування нових вимог до якості людського капіталу відповідно до культурно-духовних, суспільно-економічних і технологічних трансформацій, а також чисельних викликів глобального, європейського, національного, регіонального та місцевого рівнів.

В умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку розширюються функції післядипломної педагогічної освіти, відбувається її трансформація у постдокторську освіту, що відповідає світовим тенденціям неперервної освіти — освіти впродовж життя.

Не підтримується й не стимулюється адміністрацією економічних, юридичних, аграрних, технічних та медичних ВНЗ III–IV рівнів акредитації підготовка викладачами дисертацій у галузі педагогічних наук, зокрема за спеціальностями 13.00.04 і 13.00.02. Бути кандидатом чи доктором педагогічних наук у таких ВНЗ не престижно і не перспективно, з погляду успіш-

ної реалізації кар'єри. А науково-педагогічні посади, зокрема, заступників директорів інститутів, деканів, завідувачів кафедр з науково-методичної роботи та начальників навчальних і методичних відділів, посідають зовсім не ті науковці, які захистили відповідні дисертації в галузі педагогічних наук [5].

Замість того, щоб генерувати нові ідеї, учені витрачають свої сили на розвиток уже наявних напрямів, що дає змогу зберігати видимість розвитку і призводить сьогодні до певних результатів, але прирікає науку, а значить, і всю країну на відставання завтра.

Залишається недостатнім забезпечення умов для піднесення престижу і соціального статусу НПК, їх професійного і культурного зростання. Підґрунтям фахового зростання може стати цільова підготовка науковців, підвищення кваліфікації НПК та урізноманітнення форм, як-то: стажування, міжнародний обмін, наявність інноваційних програм, участь у роботі міжнародних освітніх проектів.

Особливу увагу слід приділити практичній підготовці НПК; залученню молодих дослідників до участі у конференціях, наукових семінарах, де відбуваються апробація й обговорення результатів їхніх досліджень; сприянню практичній реалізації наукових досліджень науковців-початківців у межах освітніх установ, тобто безпосередньому здійсненню експериментальної частини дослідження в освітніх закладах. Стажування молодих дослідників і науковців за кордоном сприяє не тільки поглибленню знань, а й опануванню та вдосконаленню інноваційних методик і технологій наукової, педагогічної, дослідної діяльності; розвиває їхню професійну різнобічність, креативність мислення, можливість упровадження набутих знань безпосередньо на батьківщині.

Необхідність поширювати та застосовувати результати досліджень, вимога до їх публічності, перевірки автентичності експертами визначає їх формат, а отже, і ряд вимог до підготовки НПК, залежно від сутності, традицій наукових галузей, специфіки дисциплін, спеціалізації, особливостей ВНЗ, конкретного бізнес-сектора тощо. Врахування відмінностей потребує розрізнення каналу реалізації (outlet) та, власне, дослідницької продукції (output), яка в ньому з'являється [4].

Організація взаємодії та співпраці між науково-педагогічними працівниками та практиками забезпечує тісний зв'язок з теорією і практикою, яку здійснює пошуковець наукового ступеня.

Однією з результативних форм взаємодії НПП із педагогічною громадою навчальних закладів, на нашу думку, можуть бути експериментальні педагогічні майданчики, особливості яких полягає в пошуку та залученні педагогів, учасників творчих груп з високим

рівнем відповідальності, та у високих вимогах до кваліфікації педагогів-експериментаторів, які повинні не лише запропонувати експеримент, а й безпомилково його відтворити й занотувати у своїх звітах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).

2. Постанова Президії вищої атестаційної комісії № 6-06/8 від 14.09.2006 р. «Про затвердження переліку паспортів у галузі педагогічних наук». – Електронний документ. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS5828.html. – Дата останнього доступу: 1.11.2017. – Назва з екрана.

3. Олійник В. В. Професійне удосконалення науково-педагогічних працівників: проблеми та шляхи вирішення / В. В. Олійник // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. : в 3-х ч. ; за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Харків : НТУ «ХПІ», 2010. – Вип. 27(31), ч. 1. – 340 с. – С. 88–97.

Державну політику у галузі підготовки НПК спрямовано на вдосконалення системи професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів та їхньої підготовки, створення необхідних умов для свідомого обрання педагогічного фаху.

4. Підготовка науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти: зміст, організаційні форми, технології : наук. посіб. / авт. кол. : Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхощкий [та ін.] ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової ; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». – Київ : ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти», 2014. – 318 с.

5. Яблочнікова І. О. Аспекти організаційного управління вищою професійною освітою / І. О. Яблочнікова, С. Л. Яблочніков // Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 6–7 лют. 2014 р.). – Вінниця : ТОВ «Нілан лтд», 2014. – С. 398–404.

6. Sergeyeva L. M. Chllenges in Training and pedagogical staff in Ukraine / L. M. Sergeyeva // Innovations in Science and Education: Challenges of our time : Collection of scientific papers ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko. – 2 Issue. – London : IASHE, 2017. – 266 p. – P. 210–212.

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: ПИТАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ

Які зміни мають відбутись у підвищенні кваліфікації, щоб педагог реалізував освітні тренди ХХІ ст.?

Серед значущих причин актуалізації проблеми модернізації вітчизняної освіти звертаємо увагу на декілька: по-перше, економічні (відповідь на вимоги ринку праці у царині освіти, адже глобалізація, тобто інтенсивна інтеграція національних економік, інтенсифікованих розвитком інформаційних технологій, динамікою постфордистських форм у сфері трудової діяльності, зумовлює зміни, які вважають основою виникнення нового типу економіки – «економіки знань»); по-друге, соціокультурні (конструювання соціокультурних відносин у системі «освіта – суб'єкт учіння» на основі врахування особистісних та культурологічних факторів); по-третє, наукові (врахування нового типу раціональності для осмислення духовної та матеріальної діяльності, а також цінностей особистості); по-четверте, освітні (створення відкритої системи неперервного зростання особистості упродовж життя та побудова життєвих пріоритетів на цьому шляху).

М. Скрипник

Залишаємо поза увагою аналіз модернізаційних актуалітетів Нової української школи (що ґрунтовно представлено в Концепції Нової української школи). Зосередимось на ключовому понятті – модернізація як перехід від традиційного аграрного суспільства до світського, урбанізованого, індустріального; перехід від стабільного суспільства, до суспільства, яке безперервно змінюється [10]. Підставою для обговорення поняття «модернізації» в окресленому аспекті є позиція ученого М. Михальченка, який наголошує, що «трансформація, зміна, розвиток можуть бути орієнтовані на зміну реалій куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т. ін. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалювання, просування вперед, на розроблення й реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій. Модернізація – це творчо-перетворювальна функція розвитку. Але специфічна – як засіб оновлення суспільств. Модернізація дійсно є незавершеним проектом і проектом, що ніколи не завершується в глобальному вимірі. Суспільство, яке завершило